

EWA KRUSZEWSKA
Bydgoszcz

GOSPODARSTWO DOMOWE RODZIN ROBOTNIKÓW ROLNYCH I CZŁONKÓW ROLNICZYCH SPÓŁDZIELNI PRODUKCYJNYCH

1. Gospodarstwo domowe – zagadnienia ogólne

Termin „gospodarstwo domowe” jest powszechnie używany w związku z tym można by sądzić, że zakres treści podporządkowanej temu pojęciu jest ustalony i jednolity. Tak jednak nie jest. W literaturze przedmiotu znaleźć można różne definicje gospodarstwa domowego.

Żaden z autorów nie pomija związków gospodarstwa domowego z rodziną, chociaż nie wszyscy eksponują je jako pierwszoplanowe. W niektórych przypadkach wypływa to z traktowania tych cech jako oczywistych, a więc nie wymagających specjalnego podkreślenia. Również mieszkanie nie przez wszystkich autorów jest traktowane jako równorzędnie kryterium w zespole pozostałych.

Prezentację kilku definicji „gospodarstwa domowego” zacznę od tej, która akcentuje ściśle związki gospodarstwa domowego z rodziną. Szczególną uwagę na te momenty zwraca J. Piotrowski¹: „Gospodarstwo domowe związane jest ściśle z rodziną. Składa się na całość materialnych środków i działań, które są niezbędne dla swego bytowania rodziny i jej funkcjonowania, a więc mieszkanie i odpowiednie jego wyposażenie, środki utrzymania oraz zorganizowany zespół czynności domowników jako osób wchodzących w skład gospodarstwa domowego. Te środki mają służyć możliwie najlepszemu w danych warunkach realizowaniu funkcji rodziny”. Według E. Szturm de Strema² właściwa definicja gospodarstwa rodzinnego powinna zawierać następujące cechy:

- a) ekonomiczną – wspólne gospodarowanie o charakterze konsumpcyjnym,
- b) terytorialną – wspólne zamieszkiwanie,
- c) pokrewieństwa – rodzina.

Wprowadzenie – jako jednej z cech – więzi rodzinnych i zaznaczenie tego w określeniu „gospodarstwo rodzinne” pozwala domniemać, że w przypadku niewystąpienia tej cechy, mamy do czynienia z gospodarstwem domowym, które może być tworzone przez osoby obce, jeżeli są spełnione pozostałe warunki.³

A. Hodoly⁴ gospodarstwo domowe określa następująco: „Gospodarstwo domowe jest jednostką uprawiającą działalność gospodarczą; otrzymuje przychody i gospodaruje nimi akumulując ich część (oszczędności), między innymi na cele inwestycyjne, a wydatkując większość na potrzeby bieżące. Gospodaruje również siłą roboczą swych członków dla prac domowych. Jednostka gospodarująca jest zatem genus proximum gospodarstwa domowego”.

Definicje mające praktyczne zastosowanie w badaniach nad budżetami rodzinnymi

zostały opracowane przez GUS. Cechuje je niezbędna w takich przypadkach zwięzłość i eksponowanie cech, które czynią definicję adekwatną dla zbiorowości szerszej niż składającej się wyłącznie z gospodarstw rodzinnych.

GUS rozróżnia gospodarstwa domowe jednoosobowe i wieloosobowe. „Za gospodarstwo domowe osoby samotnej uważa się każdą osobę utrzymującą się oddzielnie bez względu na to, czy mieszka samotnie, czy też przy odrębnym gospodarstwie domowym”⁵.

„Przez gospodarstwo wieloosobowe rozumie się zespół dwóch lub więcej osób zamieszkających w tym samym mieszkaniu, łączących część lub całość swoich zarobków i innych dochodów w celu zaspokojenia potrzeb gospodarstwa domowego bez otrzymywania za to usług określonych umową, lub korzystających ze środków będących w rozporządzeniu gospodarstwa domowego przy zaspokajaniu części lub całości własnych potrzeb, bez świadczenia ze swej strony usług określonych umową na rzecz gospodarstwa”⁶.

Na tle powyższych rozważań zarysowują się istotne cechy gospodarstwa domowego. Istotą gospodarstwa domowego jest prowadzenie działalności gospodarczej na podstawie środków będących lub stających się własnością osobistą jednostek lub zespołów żyjących w gospodarstwach domowych.

Ująć można te środki w trzy grupy główne:

- a) przychody i zasoby pieniężne,
- b) zasoby konkretnych dóbr materialnych,
- c) siła robocza członków gospodarstw domowych.

W niektórych kategoriach gospodarstw występuje jeszcze czwarta grupa substytuująca częściowo środki pieniężne, a mianowicie własną produkcję określonych dóbr, najczęściej środków żywności czerpanych z chłopskich gospodarstw rolnych dla ich gospodarstw domowych lub z działkowych ogródków pracowniczych i hodowli przydomowej⁷. Dysponując tymi środkami, zarządzając i gospodarując nimi, gospodarstwo domowe kwalifikuje się niewątpliwie do zbioru jednostek gospodarujących.

Gospodarstwo domowe jest jednak jednostką gospodarującą szczególnego rodzaju. Dysponując środkami pieniężnymi, akumuluje ono ich część w postaci oszczędności – z częściowym przeznaczeniem na swoiste inwestycje, mające zasilić inwentarz domowy, polepszyć wyposażenie gospodarstwa – a zatem wydatkuje większość środków na bieżące potrzeby konsumpcyjne. Owe inwestycje oraz zasoby konkretnych dóbr materialnych (wyposażenie mieszkania, inwentarz gospodarstwa – mechaniczny, meble, naczynia, wszelki sprzęt domowy itd.) służą organizacji spożycia i stwarzają warunki odpowiadające możliwościom i potrzebom konsumentów – członków gospodarstwa domowego. Wreszcie członkowie gospodarstwa domowego jako siła robocza wykonują liczne prace domowe, które niezależnie od ich rodzaju i charakteru – związane są z organizacją szeroko rozumianej konsumpcji.

Zasileniu konsumpcji służy również ta część produktów, którą gospodarstwo produkcyjne (np. działki przyzagrodowe pracowników PGR i RSP) przekazuje związanemu z nim gospodarstwu domowemu.

Fakt, że gospodarstwo domowe jest jednostką gospodarującą dla celów spożycia

i działającą w tym sektorze procesu produkcji, który nazywa się sferą spożycia, jest wyodrębniającym go kryterium spośród innych jednostek gospodarujących.

Czynności wykonywane przez gospodarstwo domowe można podzielić za M. Sokołowską⁸ według grup potrzeb na:

- a) prace związane z mieszkaniem, instalacjami mieszkaniowymi, meblami, sprzętami i własnymi środkami lokomocji (zakup, konserwacja, utrzymanie w czystości, opalanie, oświetlenie itd), a także z ogródkiem przydomowym, działkowym, garażem itd.,
- b) prace wiążące się z ubraniem (zakup, konserwacja, czyszczenie, pranie, prasowanie, naprawy, szycie rzeczy nowych, przeróbki itd),
- c) prace związane z wyżywieniem (zakup, przygotowywanie posiłków i napojów wraz z całym procesem technologicznym, zmywanie naczyń, usuwanie odpadków, robienie zapasów żywności, przechowywanie produktów itd),
- d) prace wynikające z funkcji opiekuńczo-wychowawczych (pielęgnacja i opieka nad dziećmi, osobami chorymi i starymi),
- e) prace organizacyjne i kierownicze (przewidywanie działań, organizacja gospodarki domowej, zarządzanie środkami pieniężnymi i zasobami dóbr, budżetowanie wydatków, prowadzenie rachunków domowych, realizacja wydatków towarowych i opłat za usługi, koordynowanie pracy domowej członków gospodarstwa, kontrolowanie działalności i jej efektów itd).

Przedmiotem podstawowego zainteresowania niniejszej pracy jest gospodarstwo domowe rodzin robotników rolnych i członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych. Najbardziej adekwatna byłaby więc definicja J. Piotrowskiego, którą przyjmuję na użytek tej publikacji, a poszczególne jej człony będą przedmiotem analizy dalszej treści.

2. Charakterystyka badanej grupy

Badania empiryczne zostały przeprowadzone w 9 PGR i w 3 RSP woj. bydgoskiego, 6 PGR i 2 RSP woj. toruńskiego oraz 6 PGR i 2 RSP woj. wrocławskiego.

Grupa kobiet objętych badaniami została dobrana celowo w oparciu o kryteria:

1. W PGR:

- mąż zatrudniony w charakterze robotnika,
- żona nie pracowała w charakterze pracownika umysłowego

2. W RSP:

- mąż członkiem RSP, zatrudniony w charakterze robotnika,
- żona nie pracowała w charakterze pracownika umysłowego.

Badania prowadzone były w oparciu o kwestionariusz środowiskowy.

W niniejszym opracowaniu przedstawiono wyniki analizy 389 ankiet przeprowadzonych wśród żon robotników rolnych i 134 ankiet wśród żon członków RSP.

Większość badanych to kobiety w wieku 21-50 lat. Stanowiły one w PGR 90% a w RSP 91% ogółu badanych (tabela 1).

Na podstawie podanych w tabeli 2 informacji można stwierdzić, że zarówno w PGR i RSP najwięcej respondentek posiadało wykształcenie podstawowe i zawodowe. Stanowiły one odpowiednio 82,3% i 83,1% ogółu badanych.

Tabela 1. Struktura badanych kobiet według wieku

Wiek w latach	PGR		RSP	
	Liczba odpowiedzi	Wskaźnik struktury (%)	Liczba odpowiedzi	Wskaźnik struktury (%)
do 20	7	1,8	1	7
21-30	126	32,4	39	29,1
31-40	131	33,7	50	37,3
41-50	93	23,9	33	24,6
51-60	29	7,5	11	8,2
ponad 60	3	0,8	0	0,0
Razem	389	100,0	134	100,0

Źródło: Ta i następane tabele zostały opracowane na podstawie wyników badań własnych

Tabela 2. Struktura badanych kobiet według wykształcenia

Wykształcenie	PGR		RSP	
	Liczba odpowiedzi	Wskaźnik struktury (%)	Liczba odpowiedzi	Wskaźnik struktury (%)
niepełne podstawowe	32	8,2	9	6,7
podstawowe	212	54,5	74	55,2
zawodowe (skończone ZSZ lub SPR)	108	27,8	40	29,9
średnie – niepełne	36	9,3	9	6,7
średnie	1	0,2	2	1,5
Razem:	389	100,0	134	100,0

Tabela 3. Struktura badanych kobiet według liczby posiadanych dzieci

Liczba dzieci	PGR		RSP	
	Liczba odpowiedzi	Wskaźnik struktury (%)	Liczba odpowiedzi	Wskaźnik struktury (%)
0	21	5,4	7	5,2
1	51	13,9	12	9,4
2	98	26,6	36	28,3
3	119	32,3	44	34,6
4	56	15,2	18	14,2
5	30	8,2	12	9,4
6	4	1,1	3	2,4
7	7	1,9	2	1,6
8	1	0,3	0	0,0
9	0	0,0	0	0,0
10	0	0,0	0	0,0
11	1	0,3	0	0,0
12	1	0,3	0	0,0
Razem	389	100,0	134	100,0

Tabela 3 wykazuje, że 88,0% kobiet w PGR i 86,5% w RSP to matki posiadające 1-4 dzieci.

Jak wynika z tabeli 4 najwięcej dzieci zarówno robotników rolnych jak i członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych było w wieku 8-15 lat.

Tabela 4. Struktura badanych kobiet według wieku dzieci

Wiek dzieci	PGR		RSP	
	Liczba odpowiedzi	Wskaźnik struktury (%)	Liczba odpowiedzi	Wskaźnik struktury (%)
0-3	141	13,0	55	14,5
4-7	177	16,3	69	18,2
8-15	322	29,7	131	34,5
16-20	239	22,1	68	17,9
21 i więcej	204	18,8	57	15,0

W rodzinach robotników rolnych badane kobiety charakteryzował niższy poziom aktywności zawodowej od żon członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych (tabela 5). Także mniej respondentek z PGR pracowało stale (tabela 6).

Tabela 5. Struktura badanych kobiet według zatrudnienia

Praca zawodowa	PGR		RSP	
	Liczba odpowiedzi	Wskaźnik struktury (%)	Liczba odpowiedzi	Wskaźnik struktury (%)
tak	163	41,8	90	66,9
nie	226	58,2	44	33,1
Razem	389	100,0	134	100,0

Tabela 6. Struktura badanych kobiet według charakteru pracy zawodowej

Charakter pracy	PGR		RSP	
	Liczba odpowiedzi	Wskaźnik struktury (%)	Liczba odpowiedzi	Wskaźnik struktury (%)
stała	98	58,7	59	66,3
sezonowa	42	26,3	19	21,3
dorywcza	23	15,1	12	12,4
Razem	163	100,0	90	100,0

Respondentki z badanych PGR prowadziły 389 gospodarstw rodzinnych a w RSP - 134. Składały się one ogółem w PGR z 1853 osób, w RSP z 684 osób, a więc jedna rodzina liczyła średnio w PGR 4,8 osoby, natomiast w RSP 5,1 osób.

Działkę przyzagrodową posiadało 80,0% rodzin członków RSP i 39,7% rodzin robotników PGR, natomiast ogród odpowiednio 90,3% i 46,7%. Średnia wielkość działek przyzagrodowych wynosiła 0,6 ha. Znaczna część członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych posiada zarówno działkę jak i ogród.

3. Mieszkanie i jego wyposażenie

Jednym z podstawowych problemów gospodarstwa domowego jest dysponowanie lub niedysponowanie własnym mieszkaniem. Zasadniczą bowiem funkcją mieszkania jest zaspokojenie potrzeb rodziny wynikających z życia domowego.

Sytuacja mieszkaniowa robotników rolnych i członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych byłego województwa bydgoskiego jest na ogół korzystna. Spośród 389 badanych rodzin z PGR 89,2% posiadało samodzielne mieszkania. Nieco gorzej przedstawiał się ten wskaźnik w rodzinach RSP, gdzie wynosił 86,6%. Większość jednak gospodarstw domowych miało niezbędne warunki mieszkaniowe do samodzielnego gospodarowania 10,8% w PGR i 13,4% w RSP rodzin, które tworzą głównie młode małżeństwa nie dysponuje samodzielnym mieszkaniem (tab. 7).

Tabela 7. Zależność pomiędzy stażem małżeńskim a posiadaniem samodzielnego mieszkania

Staż małżeński	PGR				RSP			
	posiadający mieszkanie		nie posiadający mieszkania		posiadający mieszkanie		nie posiadający mieszkania	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
0-5	59	15,2	16	4,1	16	11,9	6	4,5
6-10	66	17,0	4	1,1	26	19,4	5	3,7
11-15	49	12,6	6	1,5	25	18,7	3	2,2
16-20	68	17,5	3	0,8	18	13,5	2	1,5
21-25	60	15,5	2	0,5	19	14,2	2	1,5
26-30	38	9,6	8	21,0	10	7,5	0	0,0
31-35	5	1,3	3	0,8	1	0,7	0	0,0
35 i więcej	2	0,5	0	0,0	1	0,7	0	0,0
Razem	347	89,2	42	10,8	116	86,6	18	13,4

Sytuacja badanych rodzin pod względem mieszkaniowym jest podobna do sytuacji gospodarstw domowych rolników indywidualnych, gdzie jak wykazały badania H. Bednarskiego⁹ 89,6% badanych miało własne mieszkania.

Badane rodziny robotników rolnych i członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych najczęściej dysponowały mieszkaniami 3-izbowymi (tabela 8).

Tabela 8. Liczba izb w mieszkaniach badanych rodzin

Liczba izb	PGR		RSP	
	Liczba rodzin	%	Liczba rodzin	%
1	2	0,3	2	1,5
2	69	17,8	7	5,2
3	203	52,6	65	48,5
4	96	24,7	44	32,8
5	16	4,1	16	11,9
6	2	0,5	0	0,0
Razem	389	100,0	134	100,0

Przeciętna liczba izb przypadających na rodzinę w PGR wynosi 3,1 izby, a na rodzinę z RSP 3,5 izby. Tak więc mieszkania badanych rodzin są stosunkowo duże.

Ważnym składnikiem zasobów materialnych gospodarstwa domowego są ruchome środki trwałe. Stan posiadania środków trwałych oraz jego struktura decydują w dużym stopniu o poziomie kultury bytowania i gospodarki domowej¹⁰. Znajomość tych czynników pozwoli zorientować się w rozkładzie zamożności i w stopniu nowoczesności gospodarstw domowych w PGR i RSP.

Spośród badanych kobiet, większość posiada gospodarstwo domowe zbliżone do miejskiego.

Mieszkania bardzo często wyposażone są w wodę, gaz, centralne ogrzewanie, łazienkę (tabela 9).

Tabela 9. Wyposażenie gospodarstw domowych

Wyposażenie	PGR		RSP	
	liczba	%	liczba	%
Liczba gospodarstw domowych ogółem	389	100,0	134	100,0
w tym posiadających:				
- elektryczność	389	100,0	134	100,0
- bieżącą wodę	270	69,4	106	79,1
- łazienkę	227	58,4	27	20,2
- gaz z butli	213	54,8	54	40,3
- centralne ogrzewanie	230	59,1	70	52,2
- piece kaflowe	158	40,9	64	47,8
- telefon	11	2,8	3	2,2

Przedstawiony obraz wyposażenia mieszkań w różnego typu instalacje jest zadawalający. Zagospodarowanie izb mieszkalnych robotników rolnych i członków RSP jest znacznie lepsze od wyposażenia mieszkań rolników indywidualnych byłego województwa bydgoskiego, gdzie 98,5% posiadało elektryczność, 40,9% wodę, 20,0% centralne ogrzewanie, 11,0% gaz, 84,0% piece kaflowe, 6,2% telefony¹¹. Na taką sytuację wpływa niewątpliwie zamieszkiwanie przez rolników indywidualnych w starym budownictwie. Robotnicy rolni i członkowie rolniczych spółdzielni produkcyjnych w większości są mieszkańcami nowych osiedli.

Ważnym elementem jest wyposażenie gospodarstwa domowego w sprzęt zmechanizowany. Nie powoduje on wprawdzie zmniejszenia globalnych nakładów na prace związane z prowadzeniem domu, wpływa jednak w istotny sposób na organizację gospodarstwa domowego, częstość i zakres wykonywanych prac, a także na stopień ich uciążliwości (tabela 10).

Najbardziej rozpowszechnionym sprzętem w gospodarstwie domowym jest pralka elektryczna – urządzenie ułatwiające jedną z bardziej ciężkich prac domowych oraz lodówka i odkurzacz.

Analizowane środowisko nie ustępuje również rodzinom rolników indywidualnych pod względem wyposażenia mieszkań w przedmioty i urządzenia służące do wypoczynku i rozrywki, a nawet przoduje znacznie w dziedzinie posiadania takich środków jak telewizory, magnetofony (tabela 11).

Tabela 10. Wyposażenie ułatwiające pracę w gospodarstwie domowym robotników rolnych członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych i rolników indywidualnych¹².

Wyszczególnienie	PGR		RSP		Rolnicy indywidualni	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Liczba gospodarstw domowych ogółem	389	100,0	134	100,0	1001	100,0
w tym posiadających:						
- pralkę	379	97,4	132	98,5	977	97,6
- odkurzac	296	76,1	114	85,1	280	28,0
- froterkę elektryczną	12	3,1	10	7,5	49	4,9
- prożiż	228	58,6	101	75,4	697	69,7
- maszynę do szycia	204	52,4	77	57,5	684	68,4
- lodówkę	309	79,4	127	94,8	329	32,9

Tabela 11. Przedmioty i urządzenia wzbogacające formy wypoczynku i rozrywki

Wyszczególnienie	PGR		RSP		Rolnicy indywidualni ¹³	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Liczba gospodarstw domowych ogółem	381	100,0	134	100,0	1001	100,0
w tym posiadających:						
- telewizor	376	96,7	134	100,0	872	87,2
- aparat radiowy	337	86,6	116	86,6	876	87,6
- adapter	145	37,3	64	47,8	522	52,2
- magnetofon	115	29,6	44	32,8	85	8,5
- aparat fotograficzny	35	24,4	40	29,9	334	33,4
- rower	275	70,7	98	73,1	901	90,5
- motorower	96	24,7	21	15,7	254	25,4
- motocykl	134	34,4	53	39,6	477	47,7
- samochód osobowy	48	12,3	24	17,9	190	19,0
- instrumenty muzyczne	64	16,5	5	3,7	140	14,0
- biblioteczkę domową	159	40,9	39	29,1	358	35,8

Duża liczba posiadanych odbiorników telewizyjnych i radiowych związana jest z modelem spędzania wolnego czasu badanych rodzin, gdzie oglądanie telewizji znajduje się zdecydowanie na pierwszym miejscu wśród różnych form rekreacji i rozrywki¹⁴.

Wyniki badań wskazują, że wśród żon robotników rolnych i członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych silne jest dążenie do unowocześnienia warunków życia, do modernizacji urządzenia domu, do estetycznego wyposażenia gospodarstwa domowego. 70,6% respondentek z PGR i 67,9% z RSP w ciągu ostatnich 5 lat wprowadziło pewne ulepszenia w swoim mieszkaniu. Najczęściej była to zmiana umeblowania na bardziej nowoczesne (segmenty, wersalki, fotele) oraz zakup pralki i lodówki.

55,2% żon robotników rolnych i 60,4% żon członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych zamierza w najbliższym czasie zakupić brakujące urządzenia, które ułatwią im pracę w gospodarstwie domowym. Pozostałe ankietowane kobiety nie unowocześniają swoich gospodarstw domowych, ponieważ jak stwierdziły, dysponują zbyt małymi przychodami pieniężnymi.

Źródło utrzymania rodzin respondentek to przede wszystkim wynagrodzenie męża otrzymywane za pracę w przedsiębiorstwie rolnym lub spółdzielni (tabela 12).

Tabela 12. Podstawowe źródło utrzymania rodziny

Źródło utrzymania	PGR		RSP	
	Liczba rodzin	%	Liczba rodzin	%
wynagrodzenie męża	263	67,5	71	53,0
wynagrodzenie żony	0	0,0	5	3,7
wynagrodzenie męża i żony	126	32,5	58	43,3
dochód z gospodarstwa przyzagrodowego	0	0,0	0	0,0
inne dochody	0	0,0	0	0,0
Razem	389	100,0	134	100,0

Jak wykazały badania w rodzinach członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych wynagrodzenie męża i żony jako podstawowe źródło utrzymania jest zjawiskiem częściej występującym niż w rodzinach PGR. 3,7% respondentek z RSP środki finansowe na prowadzenie gospodarstwa domowego ma tylko dzięki swojej pracy zawodowej. Mężowie tych kobiet stale nadużywają alkoholu, na który tracą całe wynagrodzenie.

W rodzinach posiadających działki przyzagrodowe i ogród ważną pozycją w budżecie jest dochód uzyskiwany ze sprzedaży warzyw i owoców. Jest to jednak tylko dochód dodatkowy.

4. Podział ról w rodzinie

Po omówieniu materialnych warunków w jakich prowadzone są gospodarstwa domowe ankietowanych żon robotników rolnych i członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych, należy przyjrzeć się funkcjonowaniu tych gospodarstw jako komórek zaspokajających potrzeby ich członków.

Na podstawie przeprowadzonych badań wynika, że w chwili obecnej nie istnieje podział obowiązków w skali świadczącej o istotnym udziale innych (poza żoną) domowników w pracach gospodarskich.

Gospodarstwo domowe pozostaje nadal domeną kobiet.

Przyczyną tego stanu rzeczy jest przede wszystkim niewątpliwie trudna do przełamania tradycja, która sprawia, że kobiety wykonują same niemal wszystkie podstawowe zajęcia związane z funkcjonowaniem gospodarstwa domowego. Korzystają one tylko w niewielkim procencie z pomocy członków rodziny (tabela 13).

Zaznaczyć należy, że niektóre kobiety zatrudniają do prac w gospodarstwie domowym jednocześnie kilku członków rodziny, najczęściej jednak męża i córki. Prace te w większości przypadków ograniczają się do czynności pomocniczych związanych ze sprzątnięciem i zakupami (córka), przynoszeniem wody, drobnymi naprawami (mąż).

Udział męża w pracy domowej traktować można jako pewien wskaźnik w kształtowaniu się nowych stosunków w rodzinie. Powyższe zestawienie jednak wskazuje, że

Tabela 13. Pomoc w pracy domowej

Korzystanie z pomocy	PGR		RSP	
	Liczba kobiet	%	Liczba kobiet	%
męża	168	34,9	68	33,5
córki	185	38,5	62	30,5
syna	87	18,1	44	21,7
ojca	2	0,4	3	1,5
matki	21	4,4	17	8,4
teścia	2	0,4	3	1,5
teściowej	7	1,5	5	2,5
innych osób	9	1,9	1	0,5
nie korzystają z pomocy	98	25,2	35	26,1

udział mężczyzny w tych pracach jest niewielki. Dane te świadczą o utrzymaniu się w zasadzie tradycyjnego podziału obowiązków domowych, według którego mąż zajmuje się głównie pracami „męskimi”, pozostałe prace „kobiece” wykonuje przede wszystkim żona.

Zaznaczyć należy również, że 21,4% żon robotników rolnych i 24,8% żon członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych samodzielnie zajmuje się także uprawą oraz pielęgnacją działki i ogrodu.

Warto podkreślić, że większość badanych kobiet uważa, że podział pracy w ich gospodarstwie domowym jest sprawiedliwy (PGR – 84,8%, RSP – 85,8% respondentek). Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, iż kobiety młode z krótkim stażem małżeńskim częściej twierdzą, że udział męża w pracach domowych jest zbyt mały, a podział obowiązków niesprawiedliwy (tabela 14).

Do zajęć wykonywanych w gospodarstwie domowym przez badane kobiety należy przede wszystkim przygotowanie posiłków, sprzątanie i zakupy. Natomiast wychowa-

Tabela 14. Zależność między stażem małżeńskim a poglądem żony na podział pracy w gospodarstwie domowym

Staż małżeński	PGR				RSP			
	podział obowiązków sprawiedliwy		podział obowiązków niesprawiedliwy		podział obowiązków sprawiedliwy		podział obowiązków niesprawiedliwy	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
0-5	66	16,9	10	2,6	15	11,2	7	5,3
6-10	60	15,4	10	2,6	28	20,9	3	2,2
11-15	46	11,8	9	2,3	26	19,4	2	1,6
16-20	58	14,9	13	3,3	17	12,6	3	2,2
21-25	56	14,5	6	1,5	18	13,4	3	2,2
26-30	36	9,3	9	2,5	10	7,5	0	0,0
31-35	7	1,7	1	0,2	0	0,0	1	0,8
35 i więcej	1	0,3	1	0,2	1	0,8	0	0,0
Razem	330	84,8	59	15,2	115	85,8	19	14,2

nie dzieci nie stanowi głównego zadania pełnionego przez respondentki (tabela 15). Nie w pełni potwierdzają to wyniki badań J. Brzezichy¹⁵, według których żony robotników rolnych zajmują się głównie wychowaniem dzieci.

Tabela 15. Główne zajęcia domowe żon robotników rolnych i członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych

Wykonywane zajęcia	PGR	RSP
	suma punktów	suma (x) punktów
1. przygotowanie posiłków	1606	491
2. sprzątanie	1236	373
3. zakupy	1084	391
4. wychowywanie dzieci	568	263
5. inne prace	30	8

x) Respondentki proszone były o ponumerowanie odpowiedzi w uznanej przez nie kolejności. Za odpowiedź na 1 miejsce liczono 5 punktów, na drugim 4 punkty, na trzecim 3 punkty.

Jak wynika z tabeli 16 najwięcej kłopotów sprawia respondentkom robienie zakupów. Przyczyną tego jest zbyt mała liczba placówek handlu wiejskiego oraz nie najlepsze ich zaopatrzenie.

W związku z tym kobiety często muszą jeździć po towary pierwszej potrzeby do miasta, na co tracą wiele czasu.

Tabela 16. Zajęcia domowe sprawiające najwięcej kłopotu

Zajęcia domowe	PGR		RSP	
	Liczba	%	Liczba	%
1. przygotowanie posiłków	137	26.0	38	28.4
2. sprzątanie	39	7.4	3	2.2
3. zakupy	249	47.2	67	50.0
4. wychowanie dzieci	94	17.8	26	19.4
5. inne prace	8	1.5	0	0.0

Z powyższego zestawienia wynika, że stosunkowo niewiele kłopotów mają żony robotników rolnych i członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych z wychowywaniem dzieci. Podkreślić należy, że 77,0% badanych kobiet z PGR i 78,0% respondentek z RSP stwierdziło iż wychowywanie dzieci to sprawa obojga rodziców i w ich rodzinach matka i ojciec wspólnie sprawują czynności opiekuńcze i wychowawcze. Bezpośrednia obserwacja nie w pełni potwierdziła taki stan rzeczy.

Wzrastający udział małżeństw partnerskich zaznacza się również w sprawowaniu funkcji kierowniczej w gospodarstwie domowym. Każde gospodarstwo łączy pewną grupę osób, mających konkretne potrzeby, których zaspokojenie wymaga podejmowania różnorodnych decyzji.

Z badań wynika, że coraz mniej gospodyń pełni w gospodarstwie domowym pod-

wóją rolę kierownika i wykonawcy. Decyzje ważne dla całej rodziny podejmowane są najczęściej wspólnie przez żonę i męża (tabela 17). Wydaje się, że jest to prawidłowy kierunek zmian.

Tabela 17. Podejmowanie decyzji ważnych dla całej rodziny

Decyzje podejmuje	PGR		RSP	
	Liczba	Wskaźnik struktury (%)	Liczba	Wskaźnik struktury (%)
mąż	15	3,9	6	4,5
żona	26	6,7	6	4,5
wspólnie, ale decyduje głos żony	76	19,6	31	23,1
wspólnie, ale decyduje głos męża	28	7,2	15	11,2
oboje	243	62,6	76	56,7
ktoś inny	0	0,0	0	0,0
Razem	389	100,0	134	100,0

Korzystnym zjawiskiem jest również fakt, że wiedzę z zakresu prowadzenia gospodarstwa domowego respondentki zdobywają już nie tylko dzięki przekazowi ustnemu (matka – córce) i uczestnictwie w pracach domowych (tabela 18).

Tabela 18. Korzystanie z pomocy i porad w sprawach gospodarstwa domowego

Udzielający pomocy i porad	PGR		RSP	
	Liczba	%	Liczba	%
inne gospodynie domowe	104	26,7	23	17,2
instruktorki KGW	85	21,6	33	24,6
instruktorki Ośrodków Nowoczesna Gospodyni	25	6,4	19	14,2
prasa, radio, telewizja	94	24,5	43	32,1
inni	22	5,7	3	2,2
nie korzysta z żadnej pomocy	59	15,2	13	9,7
Razem	389	100,0	134	100,0

Badania wykazały, że żony członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych częściej korzystają z porad i pomocy innych osób i instytucji w sprawach prowadzenia gospodarstwa domowego.

Zapotrzebowanie na wiedzę z tej dziedziny jest większe wśród respondentek z RSP. Zaspokajają je w pewnym stopniu różne formy szkolenia kursowego prowadzone przez KGW i Ośrodki Nowoczesna Gospodyni, których celem jest kształcenie kobiet w zakresie podstawowych działów gospodarstwa domowego oraz masowa popularyzacja wiedzy wspieranej przez prasę, radio i telewizję. Jednakże działalność oświatowo-szkoleniowa na wsi na rzecz gospodarstwa domowego limituje znacznie brak odpowiedniego przygotowania kadr instruktorskich. Dotychczas działają w kraju tylko cztery 3-semestralne studia zawodowe gospodarstwa wiejskiego przy technikach rolniczych oraz różnego rodzaju krótkoterminowe kursy i szkolenia organizowane przez rejonowe rolnicze zakłady doświadczałne. Niewielki jest udział placówek szkolnictwa wyższego w szkole-

niu kadr instruktorów gospodarstwa domowego. Niezbędne jest więc, podobnie jak w innych krajach, uruchomienie specjalistycznych studiów kształcących kadry instruktorów, jak również kadry naukowe w tej ważnej ze względów społecznych i ekonomicznych specjalności¹⁷.

5. Wnioski

Analiza uzyskanych materiałów pozwala stwierdzić, że

- a. Większość rodzin robotników rolnych i członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych dysponuje własnym mieszkaniem, posiada więc niezbędne warunki do prowadzenia samodzielnego gospodarstwa domowego.
- b. Mieszkania badanych rodzin są stosunkowo duże. Przeciętna liczba izb przypadających na badaną rodzinę w PGR wynosiła 3,1 izby, a w RSP 3,5 izby.
- c. Gospodarstwa domowe respondentek zbliżone są do gospodarstw domowych w mieście. Bardzo często wyposażone są w gaz, wodę, centralne ogrzewanie, łazienkę oraz urządzenia ułatwiające zajęcia domowe.
- d. Stwierdzono, że wśród żon robotników rolnych i członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych silne jest dążenie do modernizacji urządzenia domu i estetycznego wyposażenia gospodarstwa domowego.
- e. Źródłem utrzymania rodzin respondentek jest przede wszystkim wynagrodzenie męża otrzymywane za pracę w PGR lub RSP.
- f. Gospodarstwo domowe pozostaje nadal domeną kobiet. Korzystają one tylko w niewielkim procencie z pomocy członków rodziny, mimo to większość z nich uważa, że podział pracy w ich domu jest sprawiedliwy.
- g. Głównymi zajęciami badanych kobiet jest przygotowywanie posiłków, sprzątanie i zakupy, które sprawiają respondentkom najwięcej kłopotu. Przyczyną tego jest przede wszystkim zbyt mała liczba placówek handlu wiejskiego oraz nie najlepsze ich zaopatrzenie.
- h. Decyzje ważne dla gospodarstwa domowego podejmowane są w badanych rodzinach najczęściej wspólnie przez męża i żonę. Coraz mniej gospodyń pełni w gospodarstwie domowym zarówno rolę kierownika jak i wykonawcy.
- i. Odnotować należy również, że coraz większą pomocą dla prowadzenia gospodarstwa domowego są porady instruktorek KGW oraz prasy, radia i telewizji.
- j. Badania wykazały, że procesy społeczno-ekonomiczne zachodzące na wsi, szczególnie w ostatnich dziesiętkach lat wieku XX mają znaczny wpływ na zmiany w zakresie funkcjonowania gospodarstw domowych.

PRZYPISY

¹ Piotrowski J., Współczesne gospodarstwo domowe i jego funkcje (W:) *Ekonomiczno-społeczne funkcje gospodarstwa domowego*, Warszawa 1970, s. 76

² Szturm de Sztrem, *Elementy demografii*, Warszawa 1955 s. 108

³ Graniewska D., *Sytuacja materialna rodzin pracowniczych a zatrudnienie kobiet*, Warszawa 1971, s. 12

- ⁴ Hodoly A., *Gospodarstwo domowe i jego rola społeczno-ekonomiczna*. (W:) *Ekonomiczno-społeczna rola gospodarstwa domowego*. Warszawa 1970, s. 18
- ⁵ Uwagi metodologiczne (W:) *Budżety rodzin pracowników zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej poza rolnictwem i leśnictwem*. Warszawa 1969, s. 5
- ⁶ Rocznik statystyczny 1977, s. 520 lub Rocznik Demograficzny 1945–1966, Warszawa 1968 s. 4
- ⁷ Hodoly A., Op. cit. s. 17
- ⁸ Sokołowska M., *Kobieta pracująca*. Warszawa 1963, s. 143–144 i 163–164
- ⁹ Bednarski H., *Społeczna rola kobiet wiejskich*, Bydgoszcz 1976, s. 115
- ¹⁰ Hodoly A., Op. cit. s. 92
- ¹¹ Bednarski H., Op. cit.... s. 119
- ¹² Bednarski H., Op. cit.... s. 119
- ¹³ Bednarski H., Op. cit.... s. 119
- ¹⁴ Kruszewska E., *Struktura czasu pracy i czas wolny kobiet w rodzinach robotników rolnych* (W:) *Społeczna rola kobiet w rodzinie wiejskiej*. Pod red. H. Bednarskiego, Bydgoszcz 1979, s. 68
- ¹⁵ Brzezicha J., *Szeroko pojęta struktura rodzin robotników rolnych*. (W:) *Współczesne rodziny polskie w świetle aktualnych badań*. Poznań 1976, s. 35